

ZAČETCI PERIODIKE HRVATSKOGA ISELJENIŠTVA

THE COMMENCEMENT OF CROATIAN EMIGRANT PERIODICALS

Marina Krpan Smiljanec
Zbirka inozemne Croatice
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
mkrpansmiljanec@nsk.hr

UDK/UDC 050-054.72(=163.42)
Stručni rad / Professional paper
Prilmljeno / Received: 16.7.2015.

Sažetak

Kraj 19. i početak 20. stoljeća obilježava pojačano iseljavanje iz Hrvatske zbog političkih i ekonomskih zbivanja u domovini. Ono je poglavito usmjereno u Sjevernu i Južnu Ameriku, a poslije će se nastaviti i u Australiju. Organizirane hrvatske iseljeničke zajednice već u samim počecima novoga života na drugim kontinentima počinju s izdavanjem svojih glasila na hrvatskome jeziku. Velik dio iseljeničke periodike sadržajno je bio usmjeren na užu ili širu lokalnu zajednicu pridonoseći njezinoj nacionalnoj koheziji, ali i ekonomskom boljitku. Takve novine poglavito su nastajale iz pera urednika i novinara amatera, što se odražavalo na kvalitetu sadržaja i njezinu prezentaciju. U radu je sistematiziran pregled najznačajnijih pionira novinarstva i nastajanja prvih hrvatskih iseljeničkih novina na kontinentima, a dovodi ga se u vezu s približnim vremenom dolaska većega vala naših emigranata i njihovom organizacijom i koncentracijom na pojedinim područjima. Kroz primjer jedne novinske rubrike cilj je iskazati da su iseljeničke novine, osim političke uloge, odražavale i bilježile pojave značajne za svakodnevni život zajednice sa svrhom očuvanja njezina identiteta.

Ključne riječi: hrvatska emigracija, periodika

Summary

The end of the 19th and beginning of the 20th century is marked by increased emigration from Croatia, particularly in North and South America, which will later continue in Australia as a result of political and economic developments in the country. Organized Croatian community already at the very beginning of a new life in other continents begin with the release of their media in Croatian language. Much of the emigrant periodicals content were focused on a narrower or wider local community by contributing to the national cohesion, and economic prosperity. Such newspapers in particular have emerged from the pen of editors and journalists amateurs, which is reflected in the quality of the content and its presentation. This paper presents an overview of the emergence of the first Croatian immigrant newspapers, their content and meaning of this important bibliography that, very often, are the only witness of their existence. The work is systematic review of the formation of the first Croatian immigrant newspaper on different continents correlating it with an approximate time of arrival larger wave of our emigrants and their organization and concentration in certain areas, the most important pioneers of journalism, and the example of a newspaper column which shows that the immigration papers, except political role, reflected and recorded phenomena and events relevant to the everyday life of the community to preserve its identity.

Key words: Croatian emigration, newspapers

1. Iseljavanje Hrvata

Početak 20. stoljeća iseljavanje s prostora današnje Hrvatske zbivalo se u sklopu velike migracije u prekomorske zemlje. Taj migracijski tok odveo je mahom dio viškova europskoga poljoprivrednog stanovništva u Sjevernu i Južnu Ameriku, Južnu Afriku, Australiju i Novi Zeland.

Već 1820. pomorci naseljuju New Orleans, Louisianu, Alabamu i deltu Mississippija. Uglavnom se bave ribarstvom i ugostiteljstvom. Potaknuti zlatnom groznicom 1840-ih, hrvatsko obalno stanovništvo počinje naseljavati Kaliforniju dolazeći morskim putem. Kalifornija ima klimatske uvjete slične našim obalnim, što privlači naš priobalni živalj. Bave se poljoprivredom, ugostiteljstvom, ali rade i kao tragači zlata i minerali. Nakon 1849. San Francisco postaje najjači hrvatski centar i svojevrsno okupljalište otkuda iseljenici idu dalje u Kaliforniju ili na srednji zapad. Tijekom zlatne groznice Amerikanci su doseljenike – južne Slavene nazivali „Slavonians“. Tako je još 1859. u San Franciscu osnovano prvo hrvatsko dobrotvorno društvo. Od 1870-ih naši se doseljenici šire na područje Los Angelesa čijem razvoju i dostupnosti pomaže

otvaranje transkontinentalne pruge. Razvojem Chicaga i Pittsburgha kao industrijskih središta 1880-ih, naše iseljništvo, uglavnom neobrazovano, često nepismeno, koje dolazi pretežito iz unutrašnjosti (Zagreb, Jaska, Karlovac), smješta se u tim gradovima radeći teške, slabo plaćene poslove, pa im je i životni standard znatno niži od njihovih sunarodnjaka na zapadnoj obali.

Doseljavanje u Kanadu krenulo je nešto kasnije – na razmeđu 19. i 20. stoljeća¹, u pokrajinu British Columbiju na pacifičkoj obali. Godine 1907. u pokrajinu Saskatchewan dolazi grupa, poimence zabilježenih, iseljenika iz Lovinca (Lika). Iseljavanje Hrvata vezano je i uz migracije iz Amerike – tako radnici iz pensilvanijskih čeličana sele u Ontario, ribari iz države Washington u kanadsku British Columbiju, a tragači za zlatom duž pacifičke obale dolaze do Klondikea.

Premda se sporadične pojave iseljavanja u Južnu Ameriku javljaju još u prvoj polovici 19. st., o ranijem masovnom iseljavanju može se govoriti od 1890-ih godina. Primarno odredište migranata bio je, zbog političko-gospodarske situacije, prvenstveno Čile. Najznačajnije iseljeničko područje bila je Dalmacija, a podatci govore da čak 90 % iseljenika u Čileu potječe s otoka Brača.

Počeci iseljavanja na Novi Zeland datiraju u 60-te godine 19. st. i vežu se za pojedince pomorce, kopače zlata i pustolove. Tek od kraja 80-tih godina može se govoriti o snažnoj struji iseljavanja, uglavnom s područja obalnog pojasa od Makarske do ušća Neretve i zaleđa, srednjodalmatinskih otoka te Pelješca. Masovnije iseljavanje Hrvata u Australiju također se vezuje uz kraj 19. st.

„Da se prosudi, kakvi su naši ljudi u Americi, ne smije se zaboraviti pitanje, kakvi su došli. Oni, koji što god imadu i koji su uživali bolji uzgoj, ti ne ostavljaju domovinu, jer naš čovjek, bez ljute nužde, ne stavlja sreću na muke, ne kuša je, već je zadovoljan malim. Većinom sele ljudi, koje rodjena gruda ne može hraniti, koji ne mogu plaćati poreza, koji ne poznaju škole, već su živjeli po planinama, pasući stado, siekući šume, orući livade, ili premećući kamenje dalmatinskog i hrvatskog primorja...“² Ove riječi Tresića Pavičića, svjedoka stanja među našim iseljeništvom s početka 20. stoljeća zabilježene u njegovu putopisu po Americi, osobno su svjedočanstvo položaja našega iseljenika u Americi, a slična situacija vladala je i u ostalim iseljeničkim destinacijama.

¹ Laušić, Ante. Hrvatski iseljenički tisak u Kanadi. // Hrvatski iseljenički zbornik 3, (1)1994, str. 205.

² Tresić Pavičić, Ante. Preko Atlantika do Pacifika. Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1907., str. 109.

Major³ prenosi zabilješke Lupisa-Vukića prema kojemu 1891. među Hrvatima u Americi vlada kaos, mrak i neznanje. Hrvati rade u teškoj industriji pridonoseći svojim znojem i krvlju izgradnji Amerike. Ali, gotovo ih nitko ne zna pod imenom Hrvati – uglavnom se nazivaju Austrijancima, Mađarima, Slavenima, Dalmatincima ili jednostavno „naškima“.

Ovaj vremenski pregled jačega vala doseljavanja hrvatskih migranata, područja s kojega su iseljavali, kao i stupnja njihova obrazovanja značajan je jer će (u sljedećem poglavlju) biti doveden u vezu s brzinom organizacije u novoj sredini odnosno pojavom prvih novina, njihove brojnosti, učestalosti te regionalnoga podrijetla urednika.

2. Pojava prvih iseljeničkih novina, njihovi urednici i novinari

Kao prve hrvatske iseljeničke novine u Americi Hranilović⁴ navodi „L'eco della patria“ (1859), „Slavensku citronicu“ (1869.) i „Slavjanina“ (1870.) za koje raspolaže samo podacima o godini i mjestu izdanja te eventualno uredniku (Tablica). Informaciju o ovim prvim novinama na zapadnom dijelu Amerike Kesterčanek⁵ ne bilježi jer je svoju bibliografiju radila 1952. na temelju ankete, gotovo stotinu godina nakon pojave prvih novina. Stoga iznosi podatak da je „Dalmatinska zora“ – „first and largest slavonian newspaper on the pacific coast“, izašla 1885. godine u San Franciscu, a urednik je bio Vjekoslav Piškulić. Prpić se ne slaže s navedenom datacijom, pa početak izlazenja „Dalmatinske zore“ smješta u 1892. godinu.⁶ Kao urednik, Piškulić će se još javljati u ranohrvatskim iseljeničkim novinama „Naša sloga“ (1892.) te „Slavjanska sloga“ (1893.).

U Hobokenu je 1891. Juraj Skrivanić⁷ pokrenuo „Napredak“. Službe-

³ Major, Richard. The memoirs of Gjuro A. Skrivanic, editor and publisher of Napredak, America's first Croatian newspapers [citirano: 2016-05-04] dostupno na: <http://www.croatia.org/crown/croatians/www.croatians.com/SKRIVANIC%20MEMOIRS.htm>

⁴ Hranilović, Nada. Bibliografski pregled hrvatskih iseljeničkih novina u SASD, Južnoj Americi, Australiji, Novom Zelandu, Evropi I Africi od 1859. do 1940. godine. Zagreb: Zavod za migracije I narodnosti, 1978.

⁵ Kesterčanek, Nada. Croatian Newspapers and Calendars in the United States. Scranton: Marywood College, 1952.

⁶ Prpić. Juraj. The Croatian Immigrants in America. New York: Philosophical Library, 1971., str. 122.

⁷ Juraj Skrivanić (Dubrovnik, 4. ožujka 1861. – Seattle ?, 1922.)

no glasilo Hrvatske zajednice „Napredak“ je postao 1895. sa sjedištem u Pittsburghu. Skrivanić je bio i prvi urednik novina. Rođeni Dubrovčanin, školovao se na Korčuli i u Dubrovniku, a već 1877. po prvi puta je kao mornar na brodu „Šesti dubrovački“ došao u Ameriku. Vojno školovanje završio je u Beču te kao časnik sudjelovao u bitkama u Galiciji. Godine 1886. trajno se nastanjuje u Americi. „Napredak“ je pokrenuo s ciljem buđenja hrvatske nacionalne svijesti te poticanja bratstva Hrvata i Srba. Još 1893. iznosi ideju o potrebi ujedinjenja Hrvata u vidu Zajednice te o tome kontinuirano korespondira s poznatim novinarom Nikolom Polićem. Ideju će prihvatiti i Zdravko Mužina, pokretač „Danice“ (Pittsburgh, 1894.), priznajući da je poticaj za osnivanje „Zajednice“ upravo Skrivanićev. Sama je „Danica“ izlazila u nakladi od 1800 primjeraka i naišla na odobravanje iseljenika, o čemu piše i Lupis-Vukić: „Pojava lijepo i kulturno uređivane „Danice“ bio je veliki i svijetao događaj u hrvatskom iseljeništvu. Svi mladi, svi narodnom svijesću prožeti iseljenici, uvidjevši u „Danici“ baš onakav hrvatski list, kakav su željeli, te se duševno okupiše oko njega i Zdravka Mužine“.⁸ Bila je glasilo Zajednice, ali zbog nezadovoljstva sadržajem, neredovitošću izlaženja, a i samim Mužinom, Treća konvencija Zajednice ponovno izabire „Napredak“ kao svoje glasilo. Tada Skrivanić premješta svoje sjedište iz Hobokena u Allegheny gdje uskoro otvara banku i putničku agenciju. Desetu obljetnicu postojanja (1901.) „Napredak“ svečano obilježava posebnim izdanjem s priložima o značajnim Hrvatima u Americi i domovini. Na prvoj strani donosi poeziju Ivana viteza Trnskog i Ivana Lupisa-Vukića, fotografiju Strossmayera, priloge o „ilirskom pokretu“ u Americi te Herceg-Bosni. Budući da je većina hrvatskih imigranata pripadala radničkoj klasi, brojne su se hrvatske novine proklamirale kao službeni listovi radnika. Tako i „Napredak“ u podnaslovu navodi da je „službeno tijelo hrvatskih organizacija, posvećen hrvatskim radnicima“. Uslijed ekonomske krize 1908. godine Skrivanić zatvara banku i putničku agenciju, prestaje s izdavanjem „Napretka“ i nestaje iz Alleghenya.

Značajna novinarska ličnost je Zdravko Mužina⁹ koji je osim spomenute „Danice“ uređivao još i „Chicago – Slobodu“ (1896.), koja je nastala ujedinjavanjem listova „Chicago“ i „Sloboda“ čiji je urednik bio Nikola Polić. Zdravko Mužina, bečki sveučilištarac, bio je vatreni pristaša Stranke prava, ali isto tako i veliki prijatelj svojih sunarodnjaka iseljenika: „Bistre i otvorene glave, da nije tako i ponešto vjetrenjaste, odmah nauči engleski, te megju našima, koji imadu vrlo malo nauke, postade brzo glavnom osobom. Svakomu treba

⁸ Lupis-Vukić, Ivan. Iseljenički profili. // Matica 11(1953), str. 258.

⁹ Zdravko Mužina (Hrvatsko primorje?, 1868. – Chicago, 16. rujna 1908.)

Mužine. Treba li savjeta? Zdravko će mu ga dati. Treba li koga zastupati na sudu? Zdravko će ga zastupati. Treba li tumača? Zdravko će tumačiti. Treba li koga izvući iz kritična položaja? Ako Zdravko što ne izmudri, nema pomoći! U kratko Zdravko je faktotum. Novinar, odvjetnik, tumač, organizator Hrv. Narodne Zajednice, itd. itd. Bez njega se ništa ne radi, pa ni crkva se bez njega ne gradi, a do potrebe bi služio i za župnika, da nije oženjen, pa i dva i tri puta¹⁰. Mužina je u početcima djelovanja održavao prijateljske i suradničke odnose s Polićem, međutim 1893. dolazi do sukoba i potpunog prekida suradnje. Prpić za Nikolu Polića kaže da je bio „... prvi hrvatski novinar u Americi, dobro pripremljen za posao. Nekadašnji član Hrvatskog sabora, iz političkih razloga je napustio Hrvatsku. Bio je zreo i iskusen političar“¹¹. U svojim novinama malo je pažnje obraćao na političke događaje u Hrvatskoj, a pretežito se orijentirao na potrebu integracije Hrvata u Americi, učenje engleskog jezika i stjecanje američkog državljanstva. Bio je realist, jedan od prvih intelektualaca koji se zalagao za integraciju, čovjek ispred svoga vremena.

Jedan od najpoznatijih listova u SAD-u bio je tjednik „Narodni list“ koji je 1898. u New Yorku osnovao Frank Zotti, „kralj Hrvata“, kako su ga nazivali, poslovni čovjek, osnivač tvrtke koja se bavila pružanjem pomoći našim iseljenicima prilikom dolaska u Ameriku, a potom i bankar. Glavni urednik njegovih novina bio je Stjepan Brozović¹² koji je također u domovini bio poslovni čovjek, ali i vatreni pristaša pravaške ideologije (poput Mužine). Stoga je i razumljiv njegov stav opravdanja Zottija kojega se optužuje da list izdaje iz komercijalnih razloga. Prilikom Tresić Pavičićevog obilaska hrvatskih naseobina u SAD-u objašnjava da list mora imati komercijalni temelj (u suprotnome bi kao i mnogi drugi propao), ali i dalje ostaje na tragu hrvatskoga domoljublja. Radilo se o najpopularnijim hrvatskim novinama toga doba, a uspjeh zahvaljuju pažljivo odabranim vijestima, senzacionalizmu i lako razumljivom stilu pisanja. Na uredničkome mjestu Brozovića je naslijedio Ivan Krešić¹³, rimski i ljubljanski student koji je punih četrdeset godina predvodio novinstvo u New Yorku, ali i pokretao hrvatska iseljenička glasila („Hrvatski svijet“, „Novi Hrvat“). Krešić je 23 godine uređivao i izdavao „Hrvatski list“ i „Danicu hrvatsku“ koja je 1930-tih postala glasilo organizacije Hrvatsko kolo.

¹⁰ Tresić Pavičić, Ante nav. dj. str. 61.

¹¹ Prpić. Juraj. *The Croatian Immigrants in America*. New York: Philosophical Library, 1971., str 123.

¹² Stjepan Brozović (Jastrebarsko, 19. rujna 1874. – New York, 10. ožujka 1924.)

¹³ Ivan Krešić (Ston, 8. veljače 1878. – Berkley, 7. studenog 1956.)

U svojim se prilogima „Narodni list“ negativno izražavao o drugim hrvatskim novinama. Tako je npr. socijalističku „Radničku stražu“ iz Chicaga nazivao „anarhističkom“. Jedne od prvih socijalističkih hrvatskih novina u Chicagu bile su upravo „Radnička straža“. U razdoblju ranih 1900-tih u Chicagu je djelovala vrlo aktivna grupa socijalista na čelu s Josipom Ječmenjakom.¹⁴ Potonji je bio osnivač slovenskog socijalističkog lista „Proletarec“, koji je u svakom broju donosio prilog na jednoj stranici na hrvatskom jeziku. U suradnji sa socijalistom Tomom Besenićem¹⁵ iz Pittsburgha te političkim istomišljenikom Milanom Glumcem¹⁶ koji je bio pozvan iz Zagreba, krajem 1907. objavljen je prvi broj „Radničke straže“. Godine 1910. nakratko glavni urednik postaje Ivan Masten, ali ga ubrzo zamjenjuje Vladimir Bornemissa.¹⁷ Godine 1918. američke vlasti zabranjuju izlaženje „Radničke straže“.

U Novom Zelandu se do početka 20. stoljeća javljaju samo dvoje novine, oboje u Aucklandu: „Bratska sloga“ (1899.), vlasnika Antona Bulata s urednikom Matthewom Ferrijem te „Danica“ (1899.), vlasnika Ivana Segetina, Ivana Pavlinovicha i Balda Marusicha gdje je prvi ujedno bio i glavni urednik. „Bratska sloga“, koja u uvodniku prvoga boja proklamira da joj je cilj da „... brani interes hrvatskog radnika u tom dalekom svijetu“¹⁸ objavila je samo četiri broja (od 15. svibnja do 28. lipnja 1899.), dok su potonje novine izlazile tijekom devet mjeseci, ali nepoznatog broja izdanja.¹⁹ Usprkos činjenici da su jedne i druge izlazile vrlo kratko razdoblje, među njima je uspjelo doći do sukoba. Tako „The New Zealand Herald“²⁰ 29. lipnja 1899. vrlo detaljno prenosi policijsko saslušanje zbog djela klevete. Naime, u „Bratskoj slozi“

¹⁴ Josip Ječmenjak, postolar po struci, na strukovnom kongresu čizmara i postolara u Zagrebu 1893. izabran za predsjednika udruženja.

¹⁵ Tomo Besenić (Petkovec kraj Varaždinskih Toplica, 26. VIII. 1877 – Detroit, 21. XII. 1949.); U Chicagu je 1943. izabran za doživotnoga počasnog glavnog predsjednika Hrvatske bratske zajednice

¹⁶ Milan Glumac (? – Cedar Lake, Indiana, siječanj 1914.)

¹⁷ Vladimir Bornemissa (Donja Stubica, 25. XI 1886 — Crikvenica, 16. II 1968). Osim Radničke straže uređuje i Slobodu. Iz SAD djeluje i kao dopisnik zagrebačkoga socijaldemokratskog dnevnika Slobodna riječ (1912–14). Godine 1914. vraća se u Hrvatsku.

¹⁸ Banović, Branimir. Institucijski okviri društvenog okupljanja hrvatskih doseljenika na Novom Zelandu. Migracijske teme 9, 2(1993), str. 108.

¹⁹ Jelichich, Stephen Albert; Trlin, Andrew Drago. Hrvatska tiskana riječ na Novom Zelandu. //Hrvatska/Australija i Novi Zeland: povijesni i kulturni odnosi. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2000. str. 108-114.

²⁰ A Newspaper Libel: Danica v. Bratska sloga. //The New Zealand Herald, 29. lipnja 1899., str. 3.

od 29. svibnja 1899. objavljen je članak pod naslovom „Danica“ u kojemu se kleveće urednik lista Ivan Segetin, naziva ga se „Luciferom“ i „tovarom“, dovodi u pitanje njegovu sposobnost uređivanja novina jer je neobrazovan, ali je i upitnih moralnih kvaliteta. Nakon što su na samom saslušanju izvedene istražne radnje prevođenja spornoga teksta s hrvatskoga na engleski jezik (uz velike teškoće jer naši iseljenici nisu dobro poznavali engleski jezik, problem je bio prevesti kolokvijalne izraze poput „tovar“, a istražitelju uopće i shvatiti mentalitet tužitelja i tuženoga), uz mnoštvo ironija sa strane istražitelja gospodina Hutchinsona, donesena je odluka da se neće pokretati sudski postupak zbog djela klevete. Osim „Bratske sloge“ Ferri je uređivao „Napredak“ te vlastiti list „Novi svijet“ koji je izlazio 1919. Nakon „Bratske sloge“ i „Danice“, 1903. javlja se „Hrvatsko glasilo“, a uslijedit će „Naša sloga“ (1904.), „Napredak“ (1906.) i „Glas istine“ (1908.). Matthew Ferri bio je očito kontroverzna ličnost te se njegovo ime često javlja u novozelandskom tisku, uglavnom vezano za razne sudske sporove. Naziva ga se austrijskim prevoditeljem i agentom, a 1916. godine uhitile su ga vojne vlasti.²¹ Sam Ferri optužio je stanovitog Nicolasa Greena i druge vlasnike pansiona da održavaju anarhističke sastanke i za pokušaj ubojstva²², a stanoviti Tony Martinović njega optužuje za klevetu. Očito je da ono što odlikuje ovoga iseljenika jest poznavanje engleskog jezika (za razliku od ostalih sunarodnjaka) te na osnovi toga obavlja uredničke poslove. Na novozelandskoj novinarskoj iseljeničkoj sceni najdulje se održala „Zora“ (1913.), osnivača i urednika Petra Skansija, koja nakon tri godine prestaje s izlaženjem.

Prve hrvatske novine u Australiji bile su „Borba: borbeni organ jugoslavenskih radnika Australije i Novog Zelanda“ (1927.). Cilj ovoga lista bila je borba za radnička i ljudska prava ne samo jugoslavenskih iseljenika nego radnika općenito. Zbog revolucionarnog stava (moto im je glasilo: „Proleter i svih zemalja, ujedinite se!“) australska ga je vlast zabranila, ali usprkos tome izlazio je mjesečno pod različitim nazivima: „Iskra“, „Plamen“, „Sloboda“, „Pravda“, „Naprijed“, „Proleter“ i dr. U Australiji se o organizaciji iseljeničtva može govoriti tek od 1934. kada nastaje Savez jugoslavenskih iseljenika koji je objedinio sve jugoslavenske iseljeničke organizacije, klubove, kulturno-umjetnička društva i grupe. Cilj Saveza bio je upoznavanje iseljeničtva s

²¹ Northern Advocate, 27. travnja 1916; New Zealand Herald, 27. travnja 1916. br. 16214; Evening Post, 28. travnja 1916.

²² Observer 21, 1146(1900), str. 3.

idejom radničkoga pokreta u Australiji i svijetu općenito. Kako bi ostvarili cilj, australskoj vladi iste godine podnose zahtjev za odobrenje pokretanja vlastitog glasila, ali zahtjev biva odbijen. Tek nakon dvije godine dolazi dozvola, a u siječnju 1937. izlazi prvi broj „Napretka“ kojemu je u podnaslovu stajalo: „List hrvatsko-srpski govorećeg naroda u Australiji“. Urednička je uloga povjerena Ivanu Kosoviću iz Zaostroga. Donosio je vijesti iz domovine, oštro napadajući kraljevsku jugoslavensku vladu, ali je organizirao i brojne akcije za pomoć domovini. Sadržavao je i priloge o kulturi i povijesti staroga kraja te tako imao i značajnu kulturnu misiju među našim iseljenicima.

Politika je uglavnom bila glavni motiv pokretanja novina među našim iseljenicima u Južnoj Americi, a nastojali su ih plasirati i u domovini te tako utjecati na političke prilike u Hrvatskoj. Prve novine u Južnoj Americi bile su „Iskra slavjanske slobode“ (1883.) iz Buenos Airesa, pokretača i urednika Dinka Grizogogno-Bortolazzija. Nakon jedanaest godina uslijedile su „El Magallanes“ koje su donosile priloge o Hrvatima („Austriakima“) u Čileu i dijelom su sadržavale priloge na hrvatskom jeziku. Jedne od najznačajnijih i najstabilnijih novina u začetcima hrvatskoga južnoameričkog novinstva zasigurno su bile Krstulovićeva „Sloboda“ (1902.) kao „organ za neodvisnost slavenskog naroda“. Program, odnosno političku orijentaciju, Krstulović iznosi u letku koji je dijelio po Antofagasti i iz kojega je vidljiv antiaustrijski stav. Nakon „Slobode“ kronološki slijede Gašićeve „Male novine“ kao izrazito apolitičan list čiji je prvi broj izašao 1905., a koje su podržavali i Hrvati i Austrijanci te su financirane promidžbenim objavama.²³ Izlazile su na četiri stranice, a sadržavale su rubrike s vijestima iz domovine, iz iseljeničkih naseobina, iz Austro-Ugarske monarhije, ali i rubrike za šalu i zabavu. Prestaju izlaziti nakon godinu dana, a dvije godine potom javljaju se pod imenom „Domovina“, slijedeći numeraciju prethodnika. Kada „Domovinu“ 1911. preuzima Trutanić mijenja joj ime u „Novo doba“, koje također nastavlja numeraciju prethodnika. „Domovina“ koju Gašić pokreće 1908. godine nije se uključivala u političke borbe u koloniji, nego je obavještavala sunarodnjake o zbivanjima u domovini te podsjećala na njezinu slavnu prošlost. Dana 6. ožujka 1913. u Punta Arenasu ponovno počinje izlaziti „Domovina“, koja će 1916. godine promijeniti naziv u „Jugoslovenska domovina“. I ova nova „Domovina“ slijedila je numeraciju istoimene prethodnice. Urednik nove „Domovine“ bio je Miroslav Tartaglia, a od svibnja 1915. uređuje ju Luka Bonačić Dorić.

²³ Antić, Ljubomir. Pregled hrvatskog iseljeničkog novinstva u Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata. // Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 20, 1(1987), str. 113.

„Domovina“ je dragocjeno vrelo za istraživanje povijesti hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi. Osim što se više od drugih listova bavila samim iseljenicima, ona je povremeno donosila napise iz povijesti doseljavanja u Južnu Ameriku. Politički joj je stav bio buđenje nacionalne svijesti iseljenika i pomaganje političke i gospodarske emancipacije naroda. Prvi novinari, pokretači i urednici iseljeničkoga tiska bili su upravo Bračani, od kojih izdvajamo Mateja Škarnića Harašića²⁴, već spomenutog Ivana Krstulovića²⁵, Milana Krstulovića Bonačića²⁶, Andriju Kukulja Martinića²⁷, Ivana Trutanića²⁸, Juraja Matulića Zorinova²⁹ te izuzetno značajnog Luku Bonačića Dorića Bezzija. Radi se o novinarima, urednicima i vlasnicima novina koji su u području novinstva djelovali iz entuzijazma, kao amateri, ali i profesionalno.

Matej Škarnić, kao četrnaestogodišnji dječak stigao je u Čile. Osposobio se za knjigovođu te je dio radnoga vijeka proveo radivši taj posao. Njegovo prvo novinarsko iskustvo vezano je uz Boliviju gdje je utemeljio socijalističke novine „La Aurora Social“ te bio njihov prvi predsjednik i direktor. Zbog naprednih (socijalističkih) ideja protjeran je iz Bolivije te se nastanjuje u Antofagasti. Radi u tvrtci Kuzme Soljančića kao telegrafski dopisnik listova „El Comercio“ iz Uyunia i „El Tempo“ iz Bolivije. Izdavao je masonski časopis „Luz y Verdad“ te novine „El Abecé“ (1920.), „Pokret“ (1914.) i „La Ilustracion“ (1923.) koje je tiskao u vlastitoj tiskari „Skarnic“. Bio je aktivan u iseljeničkom društvenom životu. Na početku Prvog svjetskog rata pokušao je preko lista „Pokret“ i istoimene masonske lože doći na čelo iseljeničkoga pokreta, no Jugoslavenski odbor u Londonu iskazao je povjerenje skupini oko Paška Baburice.³⁰

Ivan Krstulović jedini je novinar iz razdoblja prije Prvoga svjetskog rata koji je bio sustavan predmet izučavanja kako u smislu biografije tako i važnosti i uloge njegove „Slobode“.³¹ U Čile (Antofagastu) je došao 1899. godine kao

²⁴ Matej Škarnić Harašić (Milna, 1881. – Čile, ?)

²⁵ Ivan Krstulović- Marčelić (Nerežišća, 1858 – Santiago de Čile, 1920.); uz ime uglavnom mu se veže samo prezime Krstulović, ali i Kevešić što mu je bilo prezime majke koja je opet potjecala iz obitelji Nikole Tommasea

²⁶ Milan Krstulović Bonačića (Milna, ? – Buenos Aires, ?),

²⁷ Andrija Kukulja Martinić (Nerežišća, 1908 – Punta Arenas, 1991.)

²⁸ Ivan Trutanića (Brač, ? – Punta Arenas, ?)

²⁹ Juraj Matulić Zorinova (Pučišća, 1884 – Santiago, 1941)

³⁰ Paško Baburica (Koločep, 1875 – Santa Rosa de Los Andes, 1941) bio je poduzetnik, bankar i političar, vlasnik brojnih tvrtki za proizvodnju salitre u Čileu. Tijekom Prvog svjetskog rata bio je predsjednik Jugoslavenskog narodnog odbora u Čileu i Južnoj Americi i član Jugoslavenskog odbora u Londonu.

³¹ Antić, Ljubomir. Bračanin Ivan Krstulović: nacionalni preporoditelj američkih Hrvata. Samobor: „A. G. Matoš“, 2002.

četrdesetjednogodišnjak³², politički izgnanik. Nakon školovanja u Nerežišću i Splitu završava studij slikarstva u Veneciji, a potom se odmah ženi s Ersilljom, rođenom Bonačić-Matijajurjević Babarović, kćeri uglednoga pomorskog kapetana Bože Matijajurjevića, višestrukoga načelnika Milne. Od rane mladosti iskazivao je naklonost politici, posebice razbuktalom narodnjaštvu na Braču. Nakon novinarskog posla u splitskom „Narodnom listu“ 1899. vraća se u Nerežišće, odakle zbog antiaustrijskog i antitalijanskog pisanja iste godine mora pobjeći u Čile. Vlasti u domovini osudile su ga na smrt 1900. godine, uz oduzimanje cjelokupne imovine. Po dolasku u Čile 1899. godine uključuje se u politička zbivanja među sunarodnjacima. Tako iz SAD-a nabavlja tiskarsku opremu i od 1902. počinje s izdavanjem „Slobode“ pod sloganom „Bog i Hrvati – Zora puca, bit će dana“ (prvi broj od 1. ožujka 1902.). Politički je program „Slobode“ na Starčevićевой i Bogovićевой liniji. Rubrike koje su zastupljene u novinama upravo govore i o njihovoj političkoj obojenosti: „Naši dopisi osobiti“, „Političke stvari“, „Otvoreni dopisi“ i „Zadnje vijesti iz domovine“. U početku gotovo redovito imala je politički uvodnik, a rijetko je bila bez feljtona, u kojem se obično obrađivala neka tema iz nacionalne povijesti. Krstulovićeva je glavna preokupacija nepovoljan položaj Hrvatske u sastavu Austro-Ugarske. Sloboda je odigrala značajnu ulogu u antimadžarskom pokretu 1903. godine. Krstulović je bio jedan od rijetkih političkih emigranata u ono doba i „... sve do smrti on će se baviti poslovima isključivo vezanim za politiku“³³. Tiskara mu se zvala „Imprenta Dalmata“ (Dalmatinska tiskara) koja je pružala ne samo usluge tiskanja nego i prevođenja. Antić prenosi iz „Slobode“ Krstulovićev opis tiskare koji je vjerojatno jedan od rijetkih opisa tiskare s početka 20. stoljeća u Čileu: „... prostorija u kojoj su se nalazili tiskarski strojevi bila je duga 25 a široka 6 metara. U njoj su postavljeni „jedan motor, jedan stroj za crtati – dočim do malo vremena će stignuti uprav iz Pariza, jedan stroj koji sam crta kretanjem motora – dva stroja za rezanje papira, jedna sašivača, jedna probušnjača, a osim toga preko sto zbirka slova...“ U tiskari je zapošljavao pet radnika. Tiskara je Krstuloviću donosila dobre prihode...“³⁴. Svjestan procesa brze asimilacije Bračana u novoj sredini, god. 1904. organizira Hrvatsku školu kojoj je ustupio pet soba svoje kuće. Nakon

³² U tom smislu ubraja se u malobrojnu dobnu iseljeničku skupinu jer su istraživanja pokazala da je najveći broj iseljenika bio u dobnoj skupini od 16 do 20 godina – više od 40 %. Iseljenika dobne skupine od 41 do 45 godina starosti bilo je samo 1,4 % (Derado, Klement; Čizmić, Ivan. Iseljenici otoka Brača. Supetar: SIZ za kulturu općine Brač, 1982. str. 52).

³³ Antić, Ljubomir. 2002., nav. dj., str. 19.

³⁴ Antić, Ljubomir. 2002. nav. dj., str. 74.

smrti sina Bože (Natalio) koji mu je bio slovoslagar i glavni suradnik, 1906. godine obustavlja izdavanje „Slobode“ i nastanjuje se u La Sereni. Nedugo nakon toga seli u Santiago gdje otvara dvije papirnice i tiskaru. Izdavao je „Anuario de Chile“ i „Almanaque Zigzag“. Za Prvoga svjetskog rata Kongres Jugoslavenske narodne obrane (JNO) imenovao ga je senatorom zbog zasluga na buđenju nacionalne svijesti. Nakon toga osniva ogranak JNO-a Triglav. Zalagao se za federalistički koncept, zbog čega je doživio osudu iseljeničtva u Čileu.

Luka Bonačić Dorić Bezzi ³⁵ iz Milne na Braču, bio je sin Dragutina Dorića Bezzija Armadorija i Antice Bezzi Delpino, a korijene je vukao iz poznate milnarske, a potom i čileanske obitelji Bonačića. Njegova novinska i novinarska djelatnost usko je vezana uz njegovo aktivno sudjelovanje u društveno-političkom radu, o čemu svjedoče brojne funkcije koje je obavljao. Primjerice bio je član Nadzornog odbora puntarenskog ogranka Hrvatskog saveza „Slobodna Hrvatska“ (1913), tajnik Hrvatskog doma (1913.), tajnik Hrvatskog dobrotvornog društva (1913.), predsjednik Hrvatskog sokola (1914.), član Časnog suda Pjevačkog društva „Tomislav“ (1915.), član Uprave i knjižničar Hrvatskog doma (1915.), tajnik Ogranka „Dalmacija“ JNO-a, član Školskog odbora Jugoslovenske škole (1918.), predsjednik Upravnog odbora Jugoslovenskog doma (1923.), a još 1916. bio je prvi delegat JNO-a u Antofagasti. Poslije Drugoga svjetskog rata (1958.) kao njegov utemeljitelj obnašao je i dužnost predsjednika Instituta za kulturnu suradnju između Čilea i Jugoslavije. Novinarska djelatnost Bonačića vezuje se uz listove „Domovina“ (Punta Arenas, 1908.-1910.), „Dom“ (Punta Arenas, 1911.-1912.), „Domovina“ (Punta Arenas, 1913.-1916.), „El Magallanes“ (Punta Arenas, 1890.-?), „Hrvatski svijet“ (New York, 1908.-1917.), „Yugoslovenska Tribuna“ (Punta Arenas, 1920.-1921.), „Yugoslovenska smotra“ (Punta Arenas, 1922.-1923.), „Yugosloven u Čile“ (Punta Arenas, 1931.-1934.), „Novi List“ (Punta Arenas, 1927.-?), a urednička uz novine „Domovina“ (Punta Arenas, 1913.-1916.), „Yugoslovenska Tribuna“ (Punta Arenas, 1920.-1921.), „Yugoslovenska smotra“ (Punta Arenas, 1922.-1923.), „Yugosloven u Čile“ (Punta Arenas, 1931.-1934.) i „Novi List“ (Punta Arenas, 1927.-?).

Osim novinarstvom i novinstvom Bonačić se bavio i povijesnim istraživanjima, književnim kao i društveno-političkim radom. Njegovo je kapitalno djelo „Historia de los Yugo-slavos en Magallanes – su vida y su cultura“, Punta Arenas: La Nacional, 1941, 1943, 1946. („Povijest Jugoslavena u Magallanesa – njihov život i kultura“), objavljeno u tri sveska, u kojem progovara o

³⁵ Luka Bonačić Dorić Bezzi (Milna, 1884 – Punta Arenas, 1960.)

našim iseljenicima u Čileu, a koje je načinio „u počast svojoj zemlji snova, u odsutnim političkim trenutcima...“.³⁶ Rad na prikupljanju građe započeo je desetak godina ranije kada u „Jugoslaven u Čile“ obznanjuje da se „još od prošle godine skupljaju materijali za knjigu „Historia de los Yugoelavos en Magallanes. Su vida, cultura y Obra por la Libertad en Tierra Chileana“, čija se objava na španjolskom planira za sljedeću godinu, ali isto tako i hrvatsko izdanje.

Tablica: Pregled pojavljivanja prvih iseljeničkih novina po kontinentima tj. zemljama

Naslov	Mjesto izdanja	God. početka izlaženja	Osnivač	Prvi urednik
USA				
L'eco della patria	San Francisco	1859.		Velimir Chielovic
Slavenska citronica	San Francisco	1869.		Grupa Dalmatinaca
Slavjanin = The Slavonian	Južna Kalifornija	1870.		
Dalmatinska zora	San Francisco	1885.	Vjekoslav Piškulić	Vjekoslav Piškulić
Napredak = Progress	Hoboken	1891	Georg Skrivanić	Georg Skrivanić
Hrvatska zora = The Croatian Dawn	Chicago	1892.	Janko Kovačević i Fran Pavin	Janko Kovačević
Naša sloga	San Francisco	1892.		Vjekoslav Piškulić
Chicago	Chicago	1892.	Nikola Polić	Nikola Polić
Sloboda	Chicago	1893.	Nikola Polić	Nikola Polić
Slavjanska sloga	San Francisco	1893.		Vjekoslav Piškulić
Mir	Pueblo	1893.		
Glas Hercegovca	Pittsburgh	1894.		
Danica	Pittsburgh	1894.	Hrvatska zajednica	Zdravko Mužina
Chicago-Sloboda	Chicago	1896.		Zdravko Mužina
Hrvatska sloga	San Fracisco	1896.		Vjekoslav Piškulić
Novi svijet = The New World	Allegheny	1897	J. D. Božić	J. D. Božić
Puco	s. l.	1898.	J. D. Božić	J. D. Božić
Slavonian	San Francisco	1898.		

³⁶ Luka Bonačić Dorić Bezzi. Historia de los Yugoelavos en Magallanes – su vida y su cultura <http://www.libros.uchile.cl/files/presses/1/monographs/44/submission/proof/index.html#/6/zoomed> (pristupljeno 21.12.2013.)

Narodni list	New York	1898.	Frank Zotti	Stjepan Brozović
Brico	s. l.	1899.	Josip Marohnić	Josip Marohnić
Hrvatska sloboda	Chicago	1902		Niko Gršković
Kanada				
Otažbina	s. l.	1911.		
Kanadski glas	Winnipeg	1929.		
Hrvatski glas	Acton	1929.		Petar Stanković
Južna Amerika				
Iskra slavjanske slobode	Buenos Aires	1883.	Dinko Grizogogno-Bortolazzi	Dinko Grizogogno-Bortolazzi
El Yugoslavo en Chile		1890.	Gregorio Sviličić	Gregorio Sviličić
El Magallanes	Punta Arenas	1894.		
Sloboda	Antofagasta	1903.	Ivan Krstulović-Marčelić	Ivan Krstulović-Marčelić
Male novine	Punta Arenas	1905.	Petar Gašić	Petar Gašić
Domovina	Punta Arenas	1908.	Petar Gašić	Petar Gašić (kasnije: Miroslav Tartaglia, Luka Bonačić Dorić)
Australija i Novi Zeland				
Bratska sloga	Auckland	1899.	Anton Bulat	Matthew Ferri
Danica	Auckland	1899.	Ivan Segetin, Ivan Pavlinovich, Baldo Marusich	Ivan Segetin
Hrvatsko glasilo	Auckland	1903.	Petar Luksich	Petar Luksich
Naša sloga	Auckland	1904.		T.L. Suvaljko
Napredak	Auckland	1906.	British an Austrian Newspaper Company	Matthew Ferri
Borba	Broken Hill	1927.		
Napredak		1937.		Ivan Kosović

Premda se pojave naseljavanja Hrvata u SAD-u javljaju još početkom 19. stoljeća, nešto jači val zabilježen je od 1840-ih tj. od zlatne groznice na području Kalifornije. Stoga je vidljivo da će se na zapadnoj obali prve novine javiti nakon 15-ak godina. Industrijska revolucija na istočnoj obali iznjedrila će već nekoliko godina nakon velikoga vala prve (prvenstveno) radničke novine kojih će u razdoblju od 15-ak godina biti isto toliki broj. Do kraja 19.

st. većina ih izlazi u industrijskom dijelu SAD-a, dok se na zapadnoj obali, gdje se zbog klimatskih uvjeta i uvjeta rada živi lagodnije, javljaju sporadično. Prve kanadske novine javljaju se u okvirima desetka godina od dolaska većega vala imigranata, međutim, sljedeće novine izaći će tek nakon 17 godina što se ipak može objasniti manjim brojem iseljenika, ali i njihovom većom raspršenošću. Južnu Ameriku karakterizira relativno brza pojava prvih novina (u razdoblju od samo nekoliko godina), ali kojoj će za zamah, intenziviranje trebati više od 10 godina. Hrvatski iseljenici u Australiji izuzetno su dugo „stvarali“ svoje prve novine – bilo im je potrebno više od 30 godina, što se također može objasniti raspršenošću po velikom kontinentu, ali i značajnom prisutnošću srpskoga življa (to npr. nije slučaj u Južnoj Americi). Za prve novine Hrvatima-Novozelancima trebalo je nešto manje od 20 godina, što i jest velik vremenski raspon, ali doseljenike u tu otočnu zemlju karakterizira zaista nizak stupanj obrazovanja te kao takve rad na izoliranim farmama.

3. Bibliografija iseljeničke periodike

Literaturu koja donosi podatke o izvandomovinskoj periodici, a koja je bila i postaje sve više predmet stručnih i znanstvenih istraživanja možemo podijeliti na onu koja osim razmatranja opće iseljeničke problematike, govori i o tisku te na popise – bibliografije predmetnoga tiska. Obje grupe također se mogu identificirati i prema mjestu izdanja – u domovini ili inozemstvu.

Zemljopisno, literatura se može sagledavati s aspekta ukupne raseljenosti iseljeničtva³⁷(Ravlić, 1998.; Horvat, 2003.; Smoljan 1997.; Horvat 1968.;

³⁷ Ravlić, Aleksandar. Listovi i udruge - prve zajedničke brige : iz povijesti hrvatskog iseljeničtva. // Hrvatski iseljenički zbornik 7, 2(1998), 346-355.

Horvat, Josip. Povijest novinstva Hrvatske. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2003.

Smoljan, Ivo Hrvatska dijaspora. Zagreb: Horizont press, 1997.

Horvat, Ivan Hrvati izvan domovine. Zagreb: Matica hrvatska, 1968.

Holjevac, Većeslav. Hrvati izvan domovine. Zagreb: Matica hrvatska, 1967.

Holjevac 1967.), pojedinoga kontinenta³⁸ (Antić 1987.; Škvorc 2004.; Banov-Depope 2013.; Stojan 1992.; Antić 1991.; Derado i Čizmić 1982.; Prpić 1971.), pojedine države³⁹ (Mataić 1991.; Banov-Depope 2013.; Perić 2005.; Mataić Pavičić 1998.; Jelacic i Trlin 2000.; Laušić 1991.; Laušić 1994.), regije⁴⁰ (Tyran, 2004.; Kukavica 2011.), posebne vrste građe⁴¹ (Hanž 2003.;

³⁸ Antić, Ljubomir. 1987. nav. dj.

Škvorc, Boris. Hrvatski tisak u australskome kulturnome i informativnome prostoru. // Hrvatski iseljenički zbornik 12, 1(2004), 153-170.

Banov-Depope, Estella. Iz kulturne povijesti američkih Hrvata. // Hrvatski iseljenički zbornik 22, 1(2013), 218-226.

Stojan, Slavica. Hrvatski iseljenički listovi u Sjevernoj i Južnoj Americi do pred 1. svjetski rat. // Dubrovnik 3, 5(1992), 110-121.

Antić, Ljubomir. Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914. Zagreb: Stvarnost; Institut za migracije i narodnosti, 1991.

Derado, Klement.; Čizmić, Ivan. Iseljenici otoka Brača. Supetar: SIZ za kulturu općine Brač, 1982.

Prpich, Georg. The Croatian Immigrants in America. New York: Philosophical Library, 1971.

³⁹ Mataić, Dane. Prensa de los inmigrantes Croatas ("yugoslavos") en Chile = Novinstvo hrvatskih doseljenika u Čileu. Santiago : [s. n.], 1991.

Perić, Marina. Političke promjene u Hrvatskoj i hrvatski iseljenički tisak u Čileu. // Migracijske i etničke teme 21, ½ (2005), 69-89.

Mataić Pavičić, Dane. Hrvati u Čileu : životopisi = Croatas en Chile : biografias . Zagreb : vl. izdanje, 1998.

Jelacich, Stephen; Trlin, Andrew. Hrvatska tiskana riječ na Novome Zelandu. // Hrvatska-Australia i Novi Zeland / ur. Ivan Žanić. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2000. str. 108-115.

Laušić, Ante. Hrvatski iseljenički tisak u Kanadi (1945-1990). // Znanstvena revija= Humanistika 3, 2(1991), 507-515.

Laušić, Ante. Hrvatski iseljenički tisak u Kanadi. // Hrvatski iseljenički zbornik 3, 1(1994), 205-211.

⁴⁰ Tyran, Peter. Die mediale Versorgung der burgenlaendischen Kroaten in Oesterreich, der Slowakei, Tschechien, Ungarn und Uebersee. // Zagreber germanistische Beitræge. Beiheft 12, 7(2007), 163-168.

Kukavica, Vesna. Hrvatski almanah iz Chicaga. // Hrvatski iseljenički zbornik 13, 1(2004), 197-203.

⁴¹ Hanž, Branko. 110. obljetnica prvog hrvatskog kalendara u SAD-u : (Narodni američki koledar za godinu 1893.). // Marulić 36, 4(2003), 730-733.

Banov-Depope, Estella. Hrvatske kalendarske knjige u Sjevernoj Americi. Rijeka : Hrvatsko filološko društvo : Graftrade Žagar, 2001.

Banov-Depope, Estella. Ishodišta kalendarskih knjiga hrvatskih iseljenika u Sjevernoj Americi. // Riječ 7, 1 (2001), 91-108.

Banov-Depope, Estella . Hrvatske kalendarske knjige u Sjevernoj Americi. Rijeka : Hrvatsko filološko društvo : Graftrade Žagar, 2001.

Banov-Depope, Estella. Urednici i izdavači hrvatskih kalendara u SAD i Kanadi. // Riječ 4 1(1998), 91-103

Banov-Depope 2001.; Banov-Depope 1998.; Dalbello 1999.; Buljubašić 2013.; Kukavica 2004.; Elezović 2002.) te pojedinaca – pokretača i urednika novina (Antić 2002.; Krpan Smiljanec 2013.; Krpan Smiljanec 2014.).

Najstariji popis jugoslavenskoga (pa prema tome i hrvatskog) periodičkog tiska, djelo je Joze Lakatoša, objavljen je 1911. u „Jugoslavenskoj štampi“ pod naslovom „Hrvatska štampa 1789-1911.“, a kojega kao reprint donosi Elezović⁴², sadrži ukupno 825 naslova od kojih je 129 izvan Hrvatske. Ti zapisi su nepotpuni, najčešće sadrže samo naslov, mjesto izdavanja i katkada početak izlaženja.

Bartulica⁴³ donosi, doduše necjelovit (bez početka, trajnosti izlaženja) popis iseljeničkog novinstva (jugoslavenskoga, prema tome i hrvatskoga) za razdoblje od 1879. do 1935. koji broji ukupno 365 naslova od čega približno dvije stotine otpada na hrvatske, dok su ostali srpski i slovenski. Ukupno izdavaštvo iseljenika kroz 52 godine (od 1879. do 1935.) čini broj od 550 naslova, koji uključuje i knjige, brošure, izvještaje i kalendare. Kao najstarije hrvatske novine izdava „Iskru Slavjanske Slobode“ (Buenos Aires, 1879.), „Dalmatinsku Zoru“ (San Francisco, 1885.), „Mir“ (Pueblo, 1892.), „Glas Naroda“ (New York, 1893.) , „Danicu“, „Glas Hercegovaca“ (Pittsburgh, 1894.), „Hrvatstvo“ (Calumet, 1895.), „Narodni List“ (New York, 1895.), „Napredak“ (Hoboken 1897.), „Zoru“ (Chicago, 1899.), „Napredak“ (Allegheny, 1900.), „Slobodu“ (Antofagasta, 1901.), „Hrvat“ (Pittsburgh, 1902.), „Glas Slobode“ (Chicago, 1903.), „Hrvatsku“ (Pittsburgh, 1904.), „Male Novine“ (Punta Arenas, 1905.), „Materinsku Riječ“ (Rosario de Santa Fe, 1908.) i „Nadu“ (Auckland, Novi Zeland, 1910.).

Među prve istraživače hrvatskoga iseljeničkog novinstva u SAD-u koji su pokušali sastaviti bibliografiju ubraja se Nada Kesterčanek. Ona je u „The Croatian Newspapers and Calendars in the United States“⁴⁴ sastavila bibliografiju hrvatskih iseljeničkih listova koja broji 73 zapisa. Kesterčanek izdavanje hrvatskih novina naziva „hazardnim poslom“ gdje se idealistički pojedinac ili grupa takvih pojedinaca, smatrajući dobrom idejom imati vlastite novine, bez dugoročnoga planiranja, zabrinutosti za financiranje, bez znanja o poslovnim procesima, uključuju u izdavaštvo, bez osiguranja dovoljnoga broja pretplatnika

⁴² Elezović, Slobodan. Povijesni razvoj komuniciranja. Samobor: TIP A.G.Matoš,1992. str. 239-291.

⁴³ Bartulica, Miloslav . Iseljeničko novinstvo Jugoslavena (Srba, Hrvata, Slovenaca) po svijetu. // Iseljenički muzej 4, 11(1938), 2-5.

⁴⁴ Kesterčanek, Nada. Croatian Newspapers and Calendars in the United States. Scranton: Marywood College, 1952.

za svoju publikaciju, upotrebljavajući svoj teško zarađeni novac, vjerujući da će se „njihova pustolovina na kraju nekako isplatiti“.⁴⁵ Takva kombinacija idealizma i amaterizma, a bez financijske potpore dovela je do toga da je životni vijek novina bio ograničen na nekoliko godina, tjedana ili čak brojeva. Opstajale su samo novine koje su funkcionirale kao organi određenih organizacija s velikim članstvom, a time i financijskom podlogom. Jedan od primjera je „Zajedničar“, list Hrvatske bratske zajednice. Prije samoga početka Prvoga svjetskog rata, prema autorici⁴⁶, suočeni s problemima u novom životnom okruženju, imigranti gube interes za domovinu tako nakon završetka rata i izdavaštvo opada. Suvremena tendencija je koncentracija aktivnosti u nekolicini publikacija koje su ili službeni organi zajednica („Zajedničar“ – Hrvatska Bratska Zajednica, „Naša nada“ – Katolička Bratska Zajednica) ili publikacije vjerskih institucija („Hrvatski katolički glasnik“, „Danica“).

Zamjerke ovoj bibliografiji nalazi Hranilović⁴⁷ držeći da popisom nisu obuhvaćene sve publikacije, a podatci su netočni zato što je popis rađen na temelju anketnoga upitnika, a ne izravnim uvidom u građu ili temeljem nekih drugih pouzdanih popisa.

U „Analima Leksikografskog zavoda FNRJ“, „Građa za bibliografiju jugoslavenske periodike“, sv. 2. iz 1955. godine objavljeni su i podatci o jugoslavenskome iseljeničkom tisku koji predstavlja sintezu svih dotadašnjih popisa iseljeničke periodike, a obuhvaća samo listove za koje su se podatci mogli provjeriti.

Prpich⁴⁸ u svojoj bibliografiji hrvatskih publikacija Hrvata izvan domovine u razdoblju od 1939. do 1968., za koju tvrdi da je nastala na temelju autorove vlastite knjižnice, podataka crpljenih iz „Hrvatske revije“ i „Croatia Pressa“, kao i intenzivne korespondencije s autorima, u poglavljima donosi popis od 121 jedinice novinskih naslova uz bibliografije druge građe (knjige, pamfleti, članci i poglavlja u knjigama, pretisci, disertacije, almanasi, suvenirne knjige).

⁴⁵ Kesterčanek, Nada. nav. dj. str. 11.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Hranilović, Nada. Kritički osvrt na literaturu o hrvatskom iseljeničkom novinstvu u svijetu=A Critical view of the literature on Croatian immigrant press.// Znanstvena revija=Humanistika3, 2(1991), str. 487-493.

⁴⁸ Prpich, Juraj. The Croatian publications abroad after 1939: a bibliography. Cleveland: John Carroll University, 1969.

Nada Hranilović je sačinila bibliografiju⁴⁹ iseljeničkih novina u SAD-u, Južnoj Americi, Australiji, Novom Zelandu, Europi i Africi za razdoblje od 1859. do 1940. godine koja obuhvaća 396 zapisa. Sukladno naslovu, razgraničava ih prema kontinentima, odnosno zemljama izlaženja, unutar toga prema gradovima, pa potom kronološkim slijedom od najstarijih. Zaključuje da je najveći broj iseljeničkih listova izlazio do 1. svjetskog rata u SAD-u, a da nakon toga nastupa tendencija pada i krize iseljeničkoga novinstva u svijetu uopće, a posebno hrvatskoga. Pozivajući se na „Pregled USIS“⁵⁰ naši iseljenici širom svijeta su do 1918. izdavali 186 listova, a od 1918. do 2. svjetskog rata tiskano je 210 novina.

Laušić raspravlja o hrvatskome imigrantskom novinarstvu u Kanadi u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata. Pri tome naglašava problem utvrđivanja hrvatskoga korpusa novinstva iz razloga što je mnogo hrvatskih novina definirano kao jugoslavenske. Prilaže i bibliografiju periodike objavljene u Kanadi nakon rata, koja obuhvaća 20 naslova novina, sedam naslova vjerskoga tiska te pet anala. Prema Laušiću⁵¹, „... prvi pretenciozniji popis hrvatsko-kanadskih listova napravili su Želimir B. Jurčić i Alexander Malycki“ (1970), a popis sadrži 24 zapisa s naznakom periodike izlaženja, jezika i mjesta tiskanja. Godine 1976. ovaj popis je nadopunio Vladimir Markotić. Zbog brojnosti naslova, nejednake redovitosti izlaženja i njihove dosadašnje dostupnosti nama u domovini, drži da će se teško svi listovi uopće i moći popisati.

Srpska autorica Suzana Srndović je 2008. sastavila bibliografiju jugoslavenske (hrvatske, srpske i slovenske) iseljeničke periodike koja kao takva predstavlja značajan izvor podataka.⁵² Sadrži ukupno 556 bibliografskih zapisa periodike u Sjevernoj i Južnoj Americi do 1945. U izradi ove bibliografije autorica se koristila ranijim bibliografijama, ali i arhivskim dokumentima diplomatsko-konzularnih predstavništava Kraljevine Jugoslavije u Sjevernoj i Južnoj Americi. Broj naslova iseljeničkoga tiska u SAD-u bio je brojčan, ali naklada relativno mala – kretala se od tisuću do tri tisuće, osim nekolicine tjednika čija je naklada bila veća od deset tisuća. Broj naslova u međuratnom razdoblju opao je, tako da je prema popisu koji je sastavilo jugoslavensko

⁴⁹ Hranilović, Nada. Novinstvo hrvatskog iseljeničtva 1859-1940. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1981

⁵⁰ Hranilović, Nada. Novinstvo hrvatskog iseljeničtva 1859-1940. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1981, str. III-IV

⁵¹ Laušić, Ante. Hrvatski iseljenički tisak u Kanadi. // Hrvatski iseljenički zbornik 3, 1(1994), 205-211.

⁵² Srndović, Suzana. Bibliografija jugoslavenske iseljeničke periodike u Severnoj i Južnoj Americi do 1945. Beograd: Arhiv Srbije i Crne Gore, 2008.

poslanstvo u SAD-u 1935. izlazilo devet dnevnih listova s ukupnim brojem pretplatnika od 61.000, a tjednika je bilo 17 sa 128.000 pretplatnika i devet mjesečnika s oko 30.000 pretplatnika – navodi autorica.⁵³ Premda ova bibliografija obuhvaća područje Jugoslavije, čini važan izvor informacija i za hrvatski tisak.

4. Ranoiseljeničke novine – primjer

Hrvatske ranoiseljeničke novine osim što su najčešće služile u političke svrhe (neovisno kojoj orijentaciji su bile okrenute), imale su mnogo zajedničkoga. Stoga, kroz prikaz, ilustraciju izgleda jednih od njih, analizu tema kojima su se bavile, utvrđivanjem postojanja i trajanja rubrika raznolikoga sadržaja moguće je stvoriti sliku iseljeničkoga tiska.

S tim ciljem provedeno je istraživanje na uzorku „Domovine“ iz Punta Arenasa čiji su primjerci pohranjeni u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a obuhvatilo je prvi uvezani svezak „Domovine“ (uvez: Tiskara Damianović) koji sadrži novine razdoblja od 1913. do 1914. godine gdje su istraženi svi primjerci navedenoga razdoblja. Kriterij odabira navedenih novina njihova je duljina izlaza: od 1908. do 1910. i od 1913. do 1921. godine te važnost novina u lokalnoj sredini. U istraživanju su rabljene metode analize sadržaja, povijesna metoda, komparativna metoda i metoda uzorka. Analiza sadržaja rabljena je pri sadržajnoj analizi novina, povijesna u istraživanju povijesnoga razvoja novina, a metoda uzorka prilikom odabira novina. Budući da „Domovina“ (iz 1913.) numerički slijedi „Domovinu“ iz 1908.-1910. i „Novo doba“ iz 1910.-1911., numeraciju započinje brojem 150 odnosno godištem V. Navedena numeracija teče do broja 304 nakon kojega novine mijenjaju naziv u „Jugoslovenska domovina“ i nastavljaju numeraciju do broja 316. Kako numeracija nije promijenjena s promjenom imena novina, to je učinjeno sa sljedećim izdanjem koje kreće od br. 13, tako da za razdoblje od 5. ožujka do 25. svibnja postoji prikrivena dvostruka numeracija.

U okviru istraživanja najprije je analizirana naslovnica, a potom pojedine rubrike. Naslovnica „Domovine“ prati najznačajnija događanja u domovini, tijekom Balkanskoga i Prvoga svjetskog rata, događanja u svijetu, osnivanje

⁵³ Ibid, str. 11.

Hrvatskoga Saveza, prenosi članke iz stranoga i drugoga tiska („Jugoslovenska država“, „El Magallanes“, „La Provincia“, „The Magellan Times“, „Zigzag“, „Jadran“, „Corriere della sera“, „Edinost“, „Narodni list“, „Slovenac“, „Mir“ i dr.), prati Supilove aktivnosti, prenosi odluke i zaključke Jugoslaven-ske narodne obrane ogranka Dalmacije, sadrži hvalospjeve kralju Petru, popis pučanstva u Punta Arenasu koji uključuje i popis prema zanimanjima, prati dolazak i aktivnosti delegata Jugoslaven-ske narodne obrane u skupljanju dobrovoljaca za rat, posjete značajnih osoba gradu, kronologiju ratnih zbivanja.

U razdoblju od 1913. do 1914. godine u „Domovini“, u ukupno 93 broja lista, zastupljeno je devet rubrika: „Iz domovine“, „Iz mjesta i okolice“, „Diškorš“, „Govori se“, „Iz naših strana“, „Razno“, „Naši dopisi“, „Političke vijesti iz domovine“ i „Trgovina, promet i gospodarstvo“. Rubrika „Naši dopisi“ javlja se samo u jednom broju. Rubrika „Iz domovine“ javlja se u prva dva broja 1913. godine, biva zamijenjena rubrikom „Političke vijesti iz domovine“ koja je prisutna samo u jednom broju, a prerasta u rubriku „Iz naših strana“ objavljenu u 47 brojeva. Rubrika „Trgovina, promet i gospodarstvo“ najavljena je i objavljena vrlo ambiciozno u prvom broju iz 1913., međutim, kao rubrika zadržala se još samo u sljedećem broju. Rubrike „Diškorš“ i „Govori se“ objavljene su u 16, odnosno 15 brojeva lista, bez kontinuiteta, ali je u najvećem broju slučajeva vidljivo da se obje rubrike javljaju u istim brojevima. Jedina rubrika koja je zastupljena u sva 93 broja, dakle u potpunom kontinuitetu, jest rubrika „Iz mjesta i okolice“. U rubrici „Iz Domovine“ autor Taraboš naglašava da će bilježiti vijesti iz političkoga života u domovini na temelju novinskih izvješća. Kada je rubrika preimenovana u rubriku „Političke vijesti iz domovine“ autorstvo potpisuje također Taraboš, ali nakon preimenovanja u rubriku „Iz naših strana“ autor nije imenovan. Potonja rubrika donosi vijesti koje se odnose na Austro-Ugarsku, Bugarsku, Balkanski rat, špijunažu na Balkanu, govori o gospodarskim temama (povijest dalmatinskih željeznica), kulturnim događanjima (izvedba balkanske koračnice hrvatskoga skladatelja Antuna Gnezde, koja je posvećena bugarskomu caru), događajima u mađarskoj vladi, prenosi priloge iz drugih listova: „Samouprava“, „Echo de Paris“, „Südslavische Korrespondenz“ itd. „Diškorš“ je rubrika pisana u dijalektu (brački govor), u obliku dijaloza, opisuju se događaji u domovini i u Čileu, a potpisuje ju Vida. Vida je autor priloga u rubrici „Govori se“ gdje opisuje osobne, mjesne, domovinske i političke događaje, često na satiričan način. Rubrika „Razno“ sadrži mudre izreke i moralne prodike, dok rubrika

„Naši dopisi“ koja se javlja samo u jednome broju donosi dopis „Dalmatinskih Hrvata“ iz Iquiquea koji protestiraju protiv Austro-ugarskoga „konzulatarnog agenta“ glede ograničavanja iseljenika u „slavenskim manifestacijama“.⁵⁴

Jedina rubrika koja opstaje cijelo vrijeme izlaženja lista, a što ukazuje na njezinu važnost, je „Iz mjesta i okolice“. Sukladno naslovu prati razna događanja u gradu, ali donosi i osobne vijesti. Govori o prikupljanju sredstava za srpsku siročad, prikupljanju sredstava za osnivanje Hrvatske škole i pozive na njezino osnivanje, donosi informacije o nastupima i obljetnicama Hrvatskoga tamburaškog društva „Tomislav“, o radu Hrvatskoga Doma, o Hrvatskome dobrotvornom društvu i Hrvatskome dobrovoljnom vatrogasnom društvu, o aktivnostima Hrvatske žene i Hrvatskoga sokola⁵⁵, dobivenim knjigama i novinama u knjižnici Hrvatskoga Doma, o novootvorenim obrtima i trgovinama, o izvršenim krađama, o održavanju kinopredstava i kupoprodaji kina⁵⁶; o sportskim događanjima (nogometnim utakmicama, biciklističkome klubu), o održavanju zabava⁵⁷, o zarukama⁵⁸, o rođenima i umrlima, o odlascima i dolascima pojedinaca iz grada i u grad; o prikupljanju sredstava za društva u domovini⁵⁹; o neredima u društvenim prostorijama⁶⁰, o odnosima među

⁵⁴ Domovina br. 168 od 10. srpnja 1913

⁵⁵ Hrvatska škola otvorena je 1917. godine. Hrvatsko tamburaško društvo „Tomislav“ osnovano je 1904. godine, Hrvatski sokol 1912. godine, a Hrvatska žena 1914. godine
⁵⁶ „U dvorani „Recreo de las Delicias“ gospoda Dragičević namjestili cinematograf koji je opskrbljen najboljim svjetskim filmovima“. Domovina br. 173 od 14. kolovoza 1913.

⁵⁷ „Tako je Hrvatski sokol prigodom Božića organizirao plesnu zabavu gdje je u prigodnom programu sudjelovao Hrvatski tamburaški sastav „Tomislav“, a kratki skeč izveo Miroslav Tartaglia. Zabava je sadržavala lutriju, „luku sreće“, „bengalsko svjetlo“, a plesni red se izvodio u slijedećem redosljedju: hrvatsko kolo, valcer, polka, „schottisch“, mazurka, četvorka, galop i „kolo do zore“. Domovina br. 191 od 25. prosinca 1913.

⁵⁸ „U Santiagu se zaručila kćer našeg prvog novinara, rednika „Slobode“ Ivana Krstulovića – Ida sa Jurjem Tomićem Mićeli iz Pučišća koji posjeduje kupalište mineralne vode Soco kod Ovalle“. Domovina br. 176 od 4. rujna 1913

⁵⁹ „Popis darovatelja sa iznosima za društvo u Pučišćima nakon smrti gđe Cicarelli“. Domovina br. 179 od 2. listopada 1913.

„Popis sredstava skupljenih na Miloševom sprovodu – prilozi hrvatskim institucijama u domovini“. Domovina br. 184 od 6. studenog 1913.

Franjo Svarčić inicira dobrovoljne priloge za Sokol u Milni. Domovina br. 198 od 12. veljače 1914.

⁶⁰ „U prethodnom broju je tekst osobe koja u društvenim prostorijama galami, više, pravi nered– u ovom broju ta osoba je došla u redakciju lista koji ostaje na mišljenju svog suradnika iz prethodnog broja (uprava i uredništvo)“. Domovina br. 181 od 16. listopada 1913.

iseljenicima⁶¹, o održanim predavanjima⁶², o obljetnicama⁶³, kadrovskim promjenama⁶⁴, o održavanju opernih izvedbi⁶⁵, donosi nekrologe, oglase⁶⁶, pa čak i moralne prodike.⁶⁷

Kontinuitet ove rubrike, a diskontinuitet i sporadičnost drugih rubrika, kao i navedeni primjeri tema rubrike „Iz mjesta i okolice“ ukazuju na činjenicu da je „Domovina“ ipak bila lokalni list te kao takva trajno i vjerno oslikavala život hrvatske iseljeničke zajednice u Punta Arenasu. „Domovina“ je bila iseljenički list koji je svojim priložima ilustrirao svakodnevni život iseljenika, počevši od teških uvjeta prekoceanskoga putovanja u novu domovinu do bilježenja dolazaka i povrataka članova zajednice u ili iz domovine. Pri tome, list je navodio i imena brodova koji su prometovali na prekoceanskim linijama, ali i duž južnoameričkih obala te time je vrelo podataka za povijest brodarstva s početka 20. stoljeća.

Članak pod naslovom „Austro-American“ donosi priču putnika Lavoslava Rismonda koji iz Hrvatske putuje u Južnu Ameriku parobrodom kompanije „Austro-America“ i neljudskim uvjetima u kojima se nalaze putnici. Putovanje traje 33 dana, za razliku od drugih kompanija koje putnike na istoj liniji prevezu za 22 dana, a preživljavanje na brodu je stvar sreće jer „... se jede hrana od mesa pokvarena, prognjila; da se putnike šaka ako prigovore ili se potuže; da su postelje pune uši i kratke da se u njima čovjek srednje veličine ne može opružiti; da su pokrivači isto blatni, smradni i bodljikavi koniti kostret; da čovjek ne može poći vidjeti ni svoju bolesnu ženu, a da ga ne nabubaju što je uljega u ženski departmenat...“.⁶⁸ Da je putovanje spomenutom kompanijom

⁶¹ Tarabošev tekst pod naslovom „Razbojnici“ koji govori o jalu, zavisti, neslozi, mržnji u zajednici, naseobini. Domovina br. 185 od 13. studenog 1913.

⁶² Predavanje M. Tartaglie u Sokolani o povijesti hrvatskog naroda od 1848 do danas – „Domovina“ u nastavcima objavljuje tekst predavanja. Domovina br. 188 od 4. prosinca 1913. „Austro Ugarsko pitanje“ – predavanje Bonačića u Hrvatskom sokolu 5.4.1914. Domovina br. 206 od 12. travnja 1914.

⁶³ Trinaesta obljetnica osnutka Hrvatskog dobrotvornog društva (Taraboš). Domovina br. 190 od 18. prosinca 1913. Dvanaesta obljetnica osnutka Dobrovoljnog vatrogasnog društva. Domovina br. 193 od 8. siječnja 1914.

⁶⁴ Mate Bencur predao ostavku na mjesto gradskog liječnika i otputovao na mjesec dana. Domovina br. 191 od 25. prosinca 1913.

⁶⁵ „Compania Alemana de Opereta Josefina Tuscher“ – članak koji donosi dobre kritike opere i balerina iz Zagreba. Domovina br. 202 od 12. ožujka 1914.

⁶⁶ „Traži se služavka u boljoj obitelji“. Domovina br. 221 od 26. srpnja 1914.

⁶⁷ „Malo više ambicije“ je naslov teksta kritika o prevelikoj posjeti gospođica na plesovima. Domovina br. 230 od 27. rujna 1914.

⁶⁸ Domovina br. 184 od 6. studenog 1913.

bilo pogubno svjedoči članak istoga naslova u „Domovini“ gdje navodi da se na parobrodu „Eugenia“, na putu za Južnu Ameriku javio tifus i kolera, pa je od ukupno 1500 putnika njih 11 umrlo, a 50 ih se nalazi u teškom stanju.⁶⁹

U luku u Punta Arenas stizali su parobrodi koji su povezivali istočnu i zapadnu obalu Južne Amerike, samu zapadnu obalu Južne Amerike te Južnu Ameriku s Europom. U svibnju 1913. godine brodom „Araucania“ stigli su Juraj Jordan⁷⁰, Vicko Damianović⁷¹, te još dvojica manje poznatih iseljenika – Miho Gašić i Slavo Bezmalion koji dalje odlaze u Rio Gallegos u Argentini, a taj nam podatak otkriva primjerice prijevozničku rutu „Araucanie“. Kao razlog putovanja navodi se da Jordan ide „radi svoje tvrtke“⁷², (što donosi nepoznati podatak da je Jordan poslovao i u Argentini), dok drugi suputnici putuju radi traženja odgovarajuće zemlje za „estanciju“.

Bez „Domovine“, nadalje, nikada se ne bi otkrila sudbina Mihe Maroevića, suradnika lista, poznatog pod pseudonimom Zora. Nezadovoljan životom u iseljeništvu, parobrodom „Rhakotis“ krenuo je u domovinu u koju nikada nije stigao jer je izvršio samoubojstvo bacivši se s broda u Atlantski ocean.⁷³

U Punta Arenasu, na putu iz Europe, pristaje parobrod „Oropesa“⁷⁴ dovozeći i naše iseljenike koji su bili u posjetu domovini. „Oropesu“ je 1894. godine sagradila tvrtka Harland & Wolff. I ona je u razdoblju kraja 19. i početka 20. stoljeća prevozila iseljenike iz Europe. Tako je zabilježeno da je u svibnju 1903. iz francuske luke La Rochelle prevezla skupinu od 200 europskih iseljenika. Tijekom Prvoga svjetskog rata služila je u floti francuske mornarice.⁷⁵

Nadalje, „Asturiano“⁷⁶ je bio parobrod koji je povezivao istočnu i zapadnu obalu Južne Amerike. Njime je u Punta Arenas doputovao učitelj Hrvatskoga tamburaškog društva „Tomislav“ Ivan Lokner⁷⁷, a nekoliko dana potom

⁶⁹ Domovina br. 188 od 4. prosinca 1913.

⁷⁰ Po zanimanju trgovac, ali vrlo aktivan u punta-arenskoj iseljeničkoj zajednici. Bio je član Kola hrvatskih iseljenika koji su izdavali „Domovinu“, te utemeljitelj i prvi predsjednik Hrvatskog doma.

⁷¹ Vlasnik tiskare u Punta Arenasu koja je tiskala „Domovinu“.

⁷² Domovina br. 160 od 22. svibnja 1913.

⁷³ Domovina br. 173 od 14. kolovoza 1913.

⁷⁴ Domovina br. 177 od 18. rujna 1913.

⁷⁵ Wikipedia. [citirano: 15-10-2015] dostupno na: https://es.wikipedia.org/wiki/Inmigraci%C3%B3n_en_Chile

⁷⁶ Brod je potonuo 1925. kod Puertto San Julian citirano 16-10-2015. dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_shipwrecks_in_1925

⁷⁷ Domovina br. 232 od 11. listopada 1914.

njime će u Argentinu otputovati Andrija Juričić⁷⁸, ugledni iseljenik, član brojnih društava i uprave „Domovine“.

„Domovina“ nam otkriva i kako se početak Prvoga svjetskog rata odrazio na brodska putovanja. „Domovinin“ suradnik, pseudonima Taraboš, u tekstu „Dvadeset dana na parobrodu Ortega“⁷⁹ opisao je događaje koji su pratili njegov povratak iz Montevidea.⁸⁰ Isplovljavanje iz luke bilo je praćeno sviranjem engleske, ruske i francuske himne. Zbog pomorskoga okruženja njemačke ratne flote „Ortega“ je bila prisiljena baciti sidro nekoliko milja izvan luke, a svi putnici su ostali zatočeni. Tek nakon nekoliko dana brod se vratio u luku, a kada je opasnost od njemačke vojske prošla, krenuo je k Punta Arenasu. Sve vrijeme zatočeništva, putnici su imali besplatne obroke te mogućnost odustanka od puta uz povrat cijene karte.

Iseljeničke novine često su jedini izvor za genealoška i obiteljska povijesna istraživanja jer donose podatke o rođenima, vjenčanima i umrlima. Posebnu zanimljivost čine popisi darova koje mladenci razmjenjuju prigodom vjenčanja, kao i darovi gostiju. Iz njih iščitavamo imovno stanje mladenaca i gostiju, ukus i navike sredine.

Vjenčanje Ante Peruzovića i Lukrecije Boliš (s kumovima Mićom Šimunovićem i Rikardom Wagnerom), uzeto za potrebe ovoga rada kao primjer, ubrajalo se u skromnija vjenčanja, sudeći po boju darova: „pelica i narukvica, 3 para zlatnih puceta, 3 para zlatnih naušnica, gospojinski zlatni sat, 2 albuma, 2 zlatna broša, 4 „umjetna“ kipa, kristalna poslužba, 2 likernice, tintarnica, 2 voćarnice, bouquet živog cvijeća“.⁸¹

Iz obavijesti o vjenčanju Petra Pavičića i Dragice Štambuk (kumovi Mato Bencur i Andrija Štambuk) saznajemo da je u Čileu s početka 20. stoljeća prakticirano crkveno i svjetovno vjenčanje. Saznajemo također da je mlada od supruga dobila četiri briljantna prstena, a suprugu poklonila zlatni lanac sa satom te „srebrnu kutiju za smotke umjetnički izrađenu i ukrašenu“.⁸² Darovi gostiju bili su vrlo bogati: „lanac od zlata, sve potrepštine za blagovaonicu i stol od porcelana, zlatna narukvica sa dragim kamenjem, zlatne naušnice sa dragim kamenjem i parfem, buket cvijeća, dva cvjetnjaka od bronce sa dva umjetnička kipa na njima, kristalna posuda za voće okovana srebrom, 12 žličica od srebra i zbirka ručnog veziva za stol, cvjetnjak sa umjetničkom

⁷⁸ Domovina br. 234 od 25. listopada 1914.

⁷⁹ „Ortega“ je bio engleski poštanski brod.

⁸⁰ Domovina br. 242 od 20. prosinca 1914.

⁸¹ Domovina br. 165 od 19. lipnja 1913.

⁸² Domovina br. 207 od 19. travnja 1914.

figurom od bronce, 12 vilica i noževa od srebra u etuiju, 12 žlica od srebra za juhu u etuiju, par solnica od srebra, potrepštine za čaj od srebra, potrepštine za kavu od srebra, posuda za cvijeće, 2 metalna stalka, kristalna posuda za slastice, tiskana spomenica na vjenčanje, 2 cvjetnjaka od bronce i kutija sa žlicom od srebra za juhu, kristalna posuda, cvjetnjak sa kitom umjetnog cvijeća, posuda od porculana za ukosnice, 9 zdjelica za kavu, par zavjesa, posuda za slatkiše⁸³

Hrvatski iseljenički list „Domovina“ iz čileanskoga Punta Arenasa jesu bile lokane novine i stoga, osim bavljenja visokom politikom, poglavito kroz jedinu rubriku koja se održala tijekom cijeloga razdoblja izlaženja – „Iz mjesta i okolice“, prati rad društava, iseljenika pojedinaca i daje vrlo vjernu sliku života hrvatske iseljeničke zajednice na jugu Čilea. Osim pohvala društvima ili pojedincima, bilježi i negativne pojave u zajednici, a donosi i mnoštvo nigdje drugdje zabilježenih podataka, te je stoga vrijedan izvor za istraživanje i lokalne povijesti.

5. Zaključak

Hrvati u svojim novim sredinama pišu poglavito na svojem jeziku te objavljuju kako knjige (u užem smislu) tako i periodiku (časopise i novine). Svjesni su da je takva vrsta uzajamnoga komuniciranja bitan preduvjet i zalog ne samo održavanja uzajamnih veza i odnosa u novoj sredini nego i s domovinom. To jednako tako posvjedočuje njihovu svijest i uvjerenje da je kultura, posebice dio kulture koji se iskazuje pisanom riječi, bitna sastavnica njihova života koji sustavno njeguju i razvijaju i u novim zajednicama i sredinama, nerijetko usprkos brojnim teškoćama i ograničenjima. Tu su sastavnicu svoga života u novim sredinama baštinili iz domovine. Iseljenički je tisak ne samo bitna sastavnica hrvatskoga iseljeničtva već i obilježje hrvatske pisane kulture u cjelini. Iseljenički je tisak kao sastavni dio ukupnoga hrvatskog tiska, nerazdvojni dio nacionalnoga fonda i pamćenja hrvatskoga naroda, a zapisi iz novina su najpotpunije i najvjerodostojnije svjedočenje o životu doseljenika, privrženosti domovini i afirmaciji u novoj sredini.

Velik dio iseljeničke periodike sadržajno je bio usmjeren na užu ili širu lokalnu zajednicu pridonoseći njezinoj nacionalnoj koheziji, ali i ekonomskomu

⁸³ Ibid.

boljitku. Takve novine poglavito su nastajale iz pera urednika i novinara amatera, što se odražavalo na kvalitetu sadržaja i njezinu prezentaciju. Način rada i financiranje lokalnoga iseljeničkog tiska slikovito predočava buenosaireska „Sloboda“, a prenosi „Domovina“: „Predjelne novine ipak u svakomu krugu izvrsno služe, čitaju ih i oni koji nikad novinu našu u ruke uzeli ne bi, ako im se je silom ne donese pod nos. Predjelna novina ne treba da bude bog zna kako velika, pa ju je lako uzdržati što znamo iz iskustva. Kolo nekolicine svjesnih ljudi zauzmu se za to. Pokupe kod svojih prijatelja nekoliko oglasa, koji plaćaju tiskarski trošak. Za jedan broj netko, za drugi opet netko napiše po zgodan članak. Vijesti iz domovine pišu se, kako je uopće poznato, škarama. Korekturu obavi jedan preko posla. Dakle malom ili nikakvom žrtvom novina je gotova. Naravno ovakva novina ne može biti bogzna šta, ali svakako dosta vrijedi, ponavljamo, za one, te ne bi nikad ništa čitali, a što je glavnije povećava ugled naseobine i naroda pred strancima.“. Usprkos nedostacima, novine su ispunjavale svoje zadaću – održavale su veze s domovinom, poticale razne oblike udruživanja i pomoći hrvatskim iseljenicima, sunarodnjake na materinjemu jeziku obavještavale o svim važnim svjetskim i lokalnim događanjima, a čitatelje politički usmjeravale sukladno vlastitim političkim stavovima. U tom smislu su i pomagali, poticali i održavali veze s drugim iseljeničkim listovima – političkim istomišljenicima. Izvori financiranja su im se oslanjali manjim dijelom na pretplate, dok je osnova materijalne egzistencije ležala u objavljivanju reklama.

Iseljeničke novine, premda naoko pothvat pojedinaca, u osnovi su izraz društvene skupine koja ih pokreće, postavlja im ciljeve i društvene skupine koja ih prima i podržava. Zato je zadatak povijesti hrvatske iseljeničke periodike da „... pruži katastar novine, već da prikaže i istakne one listove koji su trajno utjecali na javni život i bili karakteristično zrcalo svoga vremena, da ustanovi uzroke njihova postanka, zadatke, ostvarene ciljeve, prikaže ljude koji su ih pokretali, vodili, propadali s njima, pronađe motive njihova nastajanja, ekonomske mogućnosti, pokuša zaviriti u unutrašnjost novina...“.

LITERATURA

Antić, Ljubomir. Pregled hrvatskog iseljeničkog novinstva u Južnoj Americi do prvog svjetskog rata. // Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 20, 1(1987), 101-127.

Antić, Ljubomir. Bračanin Ivan Krstulović : nacionalni preporoditelj američkih Hrvata. Samobor : "A. G. Matoš", 2002.

Banović, Branimir. Institucijski okviri društvenog okupljanja hrvatskih doseljenika na Novom Zelandu. // Migracijske teme 9, 2(1993), 105-116.

Bartulica, Miloslav . Iseljeničko novinstvo Jugoslavena (Srba, Hrvata, Slovenaca) po svijetu. // Iseljenički muzej 4, 11(1938), 2-5.

Derado, Klement.; Čizmić, Ivan. Iseljenici otoka Brača. Supetar : SIZ za kulturu općine Brač, 1982.

Elezović, Slobodan. Povijesni razvoj komuniciranja. Samobor : TIP A. G. Matoš, 1992.

Evening Post, 28. travnja 1916. str. 5.

Hranilović, Nada. Bibliografski pregled hrvatskih iseljeničkih novina u SAD, Južnoj Americi, Australiji, Novom Zelandu, Evropi i Africi od 1859. do 1940. Zagreb : Zavod za migracije i narodnosti, 1978.

Hranilović, Nada. Kritički osvrt na literaturu o hrvatskom iseljeničkom novinstvu u svijetu = A Critical view of the literature on Croatian Immigrant Press. // Znanstvena revija = Humanistika 3, 2(1991), 487-493.

Hranilović, Nada. Novinstvo hrvatskog iseljeničtva 1859-1940. Zagreb : Zavod za migracije i narodnosti, 1981.

Jelicich, Stephen; Trlin, Andrew. Hrvatska tiskana riječ na Novome Zelandu. // Hrvatska- Australia i Novi Zeland / ur. Ivan Žanić. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2000. 108-115.

Kesterčanek, Nada. Croatian Newspapers and Calendars in the United States. Scranton : Marywood College, 1952.

Laušić, Ante. Hrvatski iseljenički tisak u Kanadi. // Hrvatski iseljenički zbornik 3, 1(1994), 205-211.

14. Luka Bonačić Dorić Bezzi. Historia de los Yugo-slavos en Magallanes – su vida y su cultura <http://www.libros.uchile.cl/files/presses/1/monographs/44/submission/proof/index.html#/6/zoomed> [citirano: 2013-12-21]

Lupis-Vukić, Ivan. Iseljenički profili. // Matica 11(1953), 255-263.

Major, Richard. The memoirs of Gjuro A. Skrivanic, editor and publisher of Napredak, America's first Croatian newspapers [citirano: 2016-05-04] dostupno na: <http://www.croatia.org/crown/croatians/www.croatians.com/SKRIVANIC%20MEMOIRS.htm>

New Zealand Herald, 27. travnja 1916. br. 16214, str. 5.

Newspaper Libel: Danica v. Bratska sloga. // The New Zealand Herald, 29. lipnja 1899., str. 3.

Northern Advocate, 27. travnja 1916. str. 3.

Observer 21, 1146(1900), str. 3.

Prpic, Georg. The Croatian Publications Abroad After 1939 : a bibliography. Cleveland : John Carroll University, 1969.

Prpich, Georg. The Croatian Immigrants in America. New York : Philosophical Library, 1971.

Ravlić, Aleksandar. Listovi i udruge - prve zajedničke brige : iz povijesti hrvatskog iseljništva. // Hrvatski iseljenički zbornik 7, 2(1998), 346-355.

Srndović, Suzana. Bibliografija jugoslovenske iseljeničke periodike u Severnoj i Južnoj Americi do 1945. Beograd : Arhiv Srbije i Crne Gore, 2008.

Tresić Pavičić, Ante. Preko Atlantika do Pacifika. Zagreb : Tisak dioničke tiskare, 1907.